

ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՈՒԵՍՏ

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՏՈՒՅԼԻՆԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱՀԱՆԴԵՍԸ ԹԻՓԼԻՍՈՒՄ

Անցեալ տարի, երբ մօտենում էր վրաստանը Ռուսիայի հետ միանալու հարիւրամեալ տարեդարձը, Թիֆլիզում մտածման առարկայ եղաւ այն հարցը՝ թէ ինչ եղանակով տօնուրաւ պատմական և մեր երկրի համար շատ մեծ նշանակութիւն ունեցող յօբելանսը, եւ ի միջի ալլոց արծարծուեց նաև այն լաշող միտքը, թէ հետաքրքրական կլինի տեսնել, թէ Կովկասի ազգաբնակութիւնը սրբան լաւաշադիմութիւն է արեւալդ հարիւր տարուալ ընթացքում. բայց ինչ կերպով կարելի էր ցոյց տալ զանազան ազգութիւններից բաղկացած մի ամբողջ ժողովրդի քաղաքակրթական լաւաշադիմութիւնը, որ շատ բազմակողմանի տարրերից է կազմուած. Հարկաւ ցուցահանդէսը ամենից լաւ միջոցն էր ալդ նպատակին հասնելու համար. երկրի և ժողովրդի գիւղատնտեսական և արդիւնարեւակաւ աստարիզում ցոյց տուած լաւաշադիմութիւնը կարող է ցոյց տալ և նորա քաղաքակրթութեան աստիճանը:

Կովկասեան գիւղատնտեսական կայսերական ընկերութիւնը լանձն առաւ ալդ դժուար գործը ու կարճ ժամանակի ընթացքում կազմակերպեց «Կովկասեան յօբելեանական գիւղատնտեսական ու արդիւնարեւական ցուցահանդէսը», որ թէև իբրև շտապով կատարուած գործ՝ մեծ թերութիւններ ունեցաւ և մինչև անգամ նիւթական վնաս պատճառեց գիւղատնտեսական ընկերութեանը, այնուամենայնիւ պարզ կերպով ցոյց տուեց՝ թէ սրբան մեծ տարբերութիւն կալ կովկասեան ազգերի ալժմեան նիստ ու կացի, սովորութիւնների, պահանջների, դպրոցական գործի, գիւղատնտեսութեան և արդիւնարեւութեան ասպարիզում ցոյց տուած ջանքերի և սրանից հարիւր տարի առաջ գոյութիւն ունեցող նահապետական պարզ բարբերի ու երկրի և արդիւնքի մշակութեան տարրական եղանակների մէջ:

Բացի իշեալ հարիւրամեակից, այս տարի լրանում էր նաև «Կովկասեան կայսերական գիւղատնտեսական ընկերութեան» գոյութեան լիսնս մեակը. ուստի և ընկերութեան ղեկա-

վարներն ամեն ջանք ի գործ դրին՝ հասարակութեան առաջ պարզերես գուրգալու, կազմուեց ցուցահանդէսը կազմակերպող վարչութիւն, որի պատուոյ նախագահն եղաւ Երկրիա կառավարչապետ իշխան Գալիցիներ. իսկ գլխաւոր վարչութեան նախագահ եղաւ իշխան Պ. Գրուզինսկին, Կովկասեան Կալսերական գիւղատնտեսական ընկերութեան փոխ-նախագահը՝ Յուցահանդիսի կոմիտար ընտրուեց իշխան Անդրօնիկովը, իսկ ամբողջ ցուցահանդէսն իւր բարձր հովանաւորութեան ներքոյ առաւ Նորին Կալսերական Մեծութիւն մեծ իշխան Միխայիլ-Նիկօլաւիչը-Կովկասի նախկին փոխարքան:

Յուցահանդէսը պաշտօնապէս բացուեց սեպտեմբերի 4-ին և մինչև նոյեմբերի մէկը ունեցաւ մօտ 160,000 այցելու. այսթիւն աւելի մեծ կլինէր, եթէ Քիֆլիղում այդ միջոցներին անձրեւալին ու վառ եղանակ չլինէր:

Ցուցահանդէսը բաղկացած էր հետեւեալ 18 զլխաւոր բաժանումներէից. 1) երկրագործութիւն, 2) գինեգործութիւն, 3) ալիքգործութիւն և բանջարեղէնի մշակութիւն 4) պտուղների մշակութիւն. 5) զարդի տեղ ծառայող բոլոր, 6) անասնապահութիւն. 7) ընտանի կենդանիներ, 8) կաթնատնտեսութեան և կենդանադահութեան արդիւնքներ, 9) շերամապահութիւն ու մեղրապահութիւն. 10) ձկան արդիւնքներ, 11) երկրագործական գործիքներ և մեքենաներ, 12) տնային և արհեստների արդիւնաբերութիւն, 13) գործարանական արդիւնաբերութիւն, 14) լեռնային, 15) մանկավարժական—արհեստգիտական 16) գիտական-ստատիստիկական 17) գիտական դպրոցական և 18) զեղարուեստական: Ի ցոյց կարող էին դրուիլ միմիայն կովկասեան երկրների արտադրութիւնները:

Ցուցահանդէսի փառեալ շէնքը կառուցուեց այգեպանութեան դպրոցին կից գետնի վրայ ու մասամբ էլ նոյն իսկ այդ դպրոցի այգում. համարեա թէ բոլոր բաժանումներն էլ զետեւեղուած էին զլխաւոր մեծ շէնքի մէջ. շէնքից դուրսն էին Քիֆլիղ ու Բազու քաղաքների սրահները, դպրոցական վարչութեան սրահը, Բազուի նախարարիւն քերական սրահը, Բազուի պանորաման, մի քանի մասնաւոր արդիւնաբերողների սրահներ և այլն:

Սմենից հարուստ բաժինը հարկաւ երկաղործականն էր. որովհետև Կովկասեան երկրների աղգաբնակութեան աչքի ընկնող միաժամանակութիւնը երկրագործութեամբ է պարագլուծւում, այս բաժինը զսակարգերի էր բաժանուած ըստ նահանգների և ամենից ճոխը Նրեանեան նահանգինն էր. Հացահատիկների մշակութիւնը և գորան վերաբերեալ գործիքները՝ թէ հին ասիական և թէ գլխաւորապէս նոր-Եւրոպական՝ աչքի էին ընկնում իրենց բազմութեամբ. հնձելու, կալսելու մեքենաները ու նոր ձեւի զութանները կամաց-կամաց տարածուում են մեր երկրում և մեր պատշաճողական գիւղացիները հետզհետէ հա-

մոզում են, որ դրանց գործածութիւնն առաւել ձեռնառու է, քան իրանց հնադարեան գործիքները:

Հանդէս բերուած մեծաքանակ ու բազմատեսակ գինիներն և ընտիր ընտիր պտուղների տեսակներն ապացոյց են թէ վերջին ժամանակները մեր ակիգործները մեծ ջանք են գործ դնում՝ ազնուացնելու պտղաբեր ծառերի տեսակները:

Տնայնագործութեան արդիւնքներից թէև շատ բան չկար ցուցահանդէսում, բայց եղածներն էլ ցոյց էին տալիս՝ թէ մեր երկրի մի քանի մասերում որքան նուրբ գործուածքներ են կարողանում արդիւնաբերել՝ ամենապարզ և հասարակ գործիքներով:

Կարողական-արհեստգիտական բաժանմունքում այնքան նեղուած էր, որ դժուարութեամբ էր կարելի լինում մանրամասն դիտողութեան ենթարկել ի ցոյց դրուած աշակերտական աշխատանքի արդիւնք իրեղէնները: Բայց և այնպէս մի քանի արհեստաւորաց և կար ու ձևի դպրոցների արդիւնքները լաւ տպաւորութիւն էին թողնում այցելուի վրայ: Տարաբաղդաբար պէտք է նկատենք, որ ոչ Գէորգեան ճեմարանը, ոչ Ներսիսեան դպրանոցը և ոչ էլ մեր միւս թեմական դպրոցները ոչինչ չէին ուղարկել ցուցահանդէս. ս. էջմիածնի տպարանն ու հռչակաւոր մատենադարանն էլ ոչինչ չէին դրոյն ի ցոյց դնելու և հասարակութեան ցոյց տալու իրենց գործիւնը:

Այցելուն պարզ և ամփոփ գաղափար էր կազմում նաև Բաղուի նաւթի արդիւնաբերութեան վրայ. նաւթի վիշկան, նաւթի հօր փորելու, նաւթ հանելու գործիքներն ու գործողութիւնները բաղու չտեսնողին էլ լաւ դաղալար էին տալիս:

Հանքային ոչ շատ ճոխ ժողովածուները ցոյց էին տալիս մեր երկրի հանքային հարստութիւնը. քարածուխը, մարմարի տեսակները, պղինձը, աղը և այլն հետզհետէ պէտք է մեր անհող մնացած գիւղական դասակարգին ապրուստի միջոց տան, ինչպէս որ այժմ տալիս է նաւթի արդիւնաբերութիւնը:

1. Գեղարուեստական բաժինը նորնպէս աղքատ էր. Կոնստանդնուպոլիսի մէջ աչքի էին ընկնում նաև վարդգէս Սուրենսանցի մի քանի հայկական կեանքից նկարած լաջող պատկերները:

Ու Բօքսէնական ցուցահանդէսի ամենամեծ թերութիւններից մէկն էր աղգագրական նիւթերի ու տիպերի բացակայութիւնը. եղածն այնքան քիչ էր, որ օտարը դրանով երբէք զաղափար չէր կարող կազմել կովկասի բազմաթիւ ազգութիւնների ու նրանց կենցաղի մասին:

Չնայելով իւր թերութիւններին, կովկասեան լօբելիսական ցուցահանդէսը մի որոշ պատկեր տուեց մեր երկրի տրտեսական ու արդիւնաբերական դարգացման և ցոյց տուեց, որ կովկասեան աղգերի մէջ առաջնակարգ տեղ են բռնում հայերը. ցուցահանդէսի առաջնակարգ մրցանակների մի խոշոր մասը ստացան հայերը:

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆ

Նորակազմ դրամատիք ընկերութիւնն Նորա բանակցութիւնները Ան-
յալոգութիւն և պատճառները Իմրի անպաշտպան դրութիւնն Անյաջող
և յաջող ներկայացումներն Բենեֆիտներն «նշխնէ» դրամա Երվանդա-
դէին Բովանդակութիւնը Մեր կարծիքը Վերջաբան

Վերջապէս, տասնամեակ անտարբերութիւնից լետու,
Թիֆլիսի հայ ինտելլիգենցիան, այսինքն Նորա մի փոքր մասը
անցեալ դարնան սկզբներից սկսեց հետաքրքրուել հայ թատ-
րոնի ճակատադրով։ Մի քանի թատերասէրների ձեռննեցու-
թեամբ կազմուեց մի թատրոնական ընկերութիւն, որի նպա-
տակն էր մեր թափառական դերասանական խմբին միջոց
տալ իւր գործունէութիւնը կենդրոնացնելու Թիֆլիսում—այն
քաղաքում, որից դուրս նա չի կարողացել և երբէք չի կա-
րող բարոյապէս առաջադիմել։

Ամառուայ սկզբին ընկերութիւնը, ձեռքի տակ ունենա-
լով տեղական իշխանութեան հաւանութեանը արժանացած
կանոնադրութիւնը, սկսեց բանակցութիւն մի կողմից դերա-
սանական խմբի ցիրուցան անդամների, միւս կողմից Բազուի
թատրոնասէրների ոչ-պաշտօնական լանձնաժողովի հետ։ Այդ
լանձնաժողովը, որ վերջին չորս տարիները նպաստում էր
խմբին նիւթապէս, չէր կարողացել հալ բեմի դուռնիւնը
հաստատ հիմունքների վրայ դնելու։ Հարկաւոր էր մի աւելի
հեղինակաւոր հիմնարկութիւն, որպէս զի երկրայ տարիներ
վարկը կորցրած հալ թատրոնական գործը դնուէր ար-
ժանաւոր պատուանդանի վերայ։ Այսպիսի մի հիմնարկութիւն
կարող էր լինել միմիայն Թիֆլիզում, և այս հիման վերայ նո-
րակազմ ընկերութիւնը բնականաբար ձգտում էր զեկաւար
մարմին դեր կատարել։ Իմքաղտաբար, բանակցութիւնը ցան-
կալի հետեանք չ'ունեցաւ, և խումբը ոչ միայն Թիֆլիզում
ձեռք չըբերեց հովանաւորութիւն, այլ և զրկուեց Բազուցի-
ների նիւթական աջակցութիւնից։

Հետաքրքրական են այդ անյաջողութեան հիմնական
պատճառները։ Մեզ հասած տեղեկութիւնները ցոյց են տա-
լիս, թէ որքան մեծ դեռ տհաս ենք հասարակական գործե-
րում։ Նորակազմ ընկերութեան ներկայացուցիչները դիմում
են Բազուի լանձնաժողովին առաջարկելով Նորան՝ միանալ ի-
րանց հետ և խումբը պահել ընդհանուր ոլմերով։ Յանձնաժո-
ղովը բանակցութիւնը լանձնում է թատրոնական գործին
միանգամայն անտեղեկ մի պարոնի։ Այդ մարդու համար
թատրոնն այնքան մեծ նշանակութիւն է ունենում, որ նա
քարեհաճում է Թիֆլիզի ընկերութեան առաջարկութեանը
պատասխանել երեք ամիս լետու, այսինքն ամառուայ վերջին։
Այս մէկ պատճառ։ Երկրորդ պատճառը լինում է դերասանական

խումբը: Դերասաններից ոմանք, լսելով, որ նորակազմ ընկերութիւնը ժողովել է մի քանի հազար ռուբլի, ալիպիսի մեծ պահանջներ են անում, որ բոլորովին չեն համապատասխանում ոչ իրանց բեմական ընդունակութիւններին, ոչ անցեալին և ոչ ներկային: Եւ, որ դարմանալի է, ալդ մեծ պահանջները լինում են ոչ ալիքան խմբի խոշոր ոլմերի, որքան ալն անձանց կողմից, որոնց բեմական ձիրքերը կամ կասկածելի են կամ տակաւին անյայտ հալ հասարակութեանը: Երբորդ սլատնաւոր նորակազմ ընկերութեան ղեկավարների ոչ ալիքան խոհեմ վարմունքն է լինում: Տակար հէնց առաջին քալերից բացակայում է ալդ մարդկանց ձեռնարկութեան մէջ, և այս ալն պատճառով, որ ոմանք նրանցից գործի մէջ մտցնում են աղալութեան ոգի: Այսպէս, օրինակ, մեզ պատմել են ընկերութեան մի լիազօրի կողմից մեր առաջնակարգ դերասաններից մէկին ուղղուած մի նամակի մասին, որի ձեռք աւանուաղը տարօրինակ պիտի համարել: Բանակցութեան ալդպիսի եղանակ գործադրող ընկերութիւնը մոռացած է եղել, որ դերասանն էլ անհատ է և թէ նորա հետ չի կարելի խօսել ինչպէս մի սպասաւորի հետ:

Այսպէս թէ ալիպէս, աշունն արդէն սկսուել էր, երբ դերասանական խումբը ղեռ չըղիտէր ինչ է լինելու իւր ճակատագիրը 1901—1902 թ.թ. սեղօնին: Վերջապէս, նա յոյսը կտրելով թէ Թիֆլիզի ընկերութիւնից և թէ Բագուի լանձնածոռովից, հարկադրուած եղաւ բեմը բանալ սեպհական ոլմերով: Սակայն ալդ ալիքան էլ դիւրին բան չէր: Խումբը յոյս ունէր Թիֆլիզում ներկայացումներ տալ Արախտիք ընկերութեան թատրոնում, որ ունի հասարակութեան դրամելու բոլոր լարմարութիւնները: Բայց լալտնուեց, որ ալդ թատրոնը կապալով վերցրել է ուսաց դրամատիքական մի խումբ տիկ. Վօլգինայի ղեկավարութեամբ: Կապալառու տիկին Վօլգինան հալ խմբից պահանջում է իւրաքանչիւր ներկայացման համար 350 ռուբլի վարձ: Յալտնի բան է, դերասանական խումբը, չունենալով ոչ մի նիւթական երաշխաւորութիւն, զժուարացաւ ալդ գումարը տալ, ուստի, երկու թէ երեք ներկայացում տալով Արախտիք ընկերութեան թատրոնում, շտապեց տեղափոխուել վրաց աղնուականների թատրոնը:

Թէ ինչ է վրաց աղնուականների թատրոն կոչուած չինութիւնը Թիֆլիզում—ալդ ամենքին լալտնի է: Յուրտ դանլիճ, մշտական միջանցուկ քամի, նեղ անցքեր, անլարմար բեմ խղճալի ղեկօրասիօնով, ղգեստների կատարեալ աղքատութիւն—անա ալն պալմանները, որոնց մէջ պիտի խաղար խեղճ խումբը: Թիֆլիզի հասարակութիւնը, որ հզում է մի անլաղթիլի ատելութիւն դէպի ալդ թատրոնը, հարկաւ, չալցելեց հալ ներկայացումները, չընալելով, որ խումբը ճգնում էր դրաւել նորան ալիպիսի էֆէքտաւոր պիեսներով որպիսին է, օրինակ. «Թագի համար» փքուն դրաման: Եւ խումբը սկսեց

ոչ միայն լուսահատուն, այլ և զգալ անխուսափելի քաղցածության քորը:

Վերջապէս, նորակազմ ընկերութեան ղեկավարները զգացին, որ ամօթ է տասը տարի կանոնաւոր բնւոյն լուսնալուս լեռով, թողնել մի վերին ամօթհանի շնորհալի խումբ ճակատագրի հաճութիւն, քանի որ դանձարանում կալ մի քանի հազար բուքի հասարակական գրամագլուխ: Նրանք լանձն առան ծախքի մի մասը և, նշանակելով իւրաքանչիւր ներկայացման համար 150 ր. նպաստ, միջոց տուին խմբին ցոյց տալու իւր ձիրքը Թիֆլիզի հալ հասարակութեան:

Արդարեւ, վեց կանոնաւոր ներկայացումներով խումբը կարողացաւ ցոյց տալ իւր ուժերը: Առում ենք վեց, որովհետեւ քանի տեղ չենք դնում ոչ վրաց. թատրոնում և ոչ Հաւորակական Ժողովարանում տրուած մի շարք ներկայացումները, որոնց արտաքին պայմաններն այնքան աննպաստ էին խմբի ձիրքերի կատարեալ արտալայտման համար: Այդ 6 ներկայացումներն էին, որ փրկեցին խմբին և նպաստեցին նորան Թիֆլիզի հասարակութեանը թողնել ամենալաւ տպաւորութեան տակ: Մեր բռնքը տիկ. Սիրանուշի և պ. պ. Աբէլեանի ու Պետրոսեանի բենեֆիսներին, նաև «Համլէտի» Նեմիրովիչ—Դանչենկոյի «Էկանքի արժէք», կոմեդիայի և Երիվանդադէի «Եղինէ» դրամալի մասին է. Տիկ. Սիրանուշի իւր բենեֆիսի համար ընտրել էր Երիվանի «Ուլէանի Կոյսը», պ. Աբէլեանը «Տրիլլի» անունով թէև գրականական ու ղեկարուեստական արժէքից զուրկ, բայց վերին աստիճանի էֆեկտաւոր դրաման, իսկ պ. Պետրոսեանը իւր ուժերը փայծելու համար Շէքսպիրի «Լիր Արքան» (և ոչ «Ալբալ» 1-ր, ինչպէս անուանում է թարգմանիչ Մասէհեանը):

Երեք բենեֆիսներն էլ անցան լաջող նիւթականի կողմից, երեք անգամ էլ թատրոնը ծալրէիծալը լինէր, սակայն այն միակ բաղադրութեամբ, որ տիկ. Սիրանուշի բենեֆիսին օթեակների գրիթէ 1/3-ը դատարկ էր և հասարակութիւնը միայն այդ երկու ժլատ գտնուեց գոնէ մի փունջ ծաղկով չըպատուեց ղեկասանուհուն, մինչդեռ միայն բենեֆիցիանտները ստացան պսակներ ու արժէքաւոր նոթերներ: Մենք կը կամենայինք այս հանգամանքը վերադրել թատրոն ալյուրողների անխուսափեալ, որովհետեւ որքան մենք նկատեցինք տիկ. Սիրանուշի դեռ ևս վարելում է նրանց դէթ մի մասը որոշ չափի համակրութիւնը:

Բացի բենեֆիսներից առանձին ուշադրութիւն դրուեցին տիկ. Սիրանուշի խաղը Համլէտի դերում և պ. Երիվանդադէի «Էկանքի» դրամալի ներկայացումը: Համլէտը գրաւել էր թատրոն հաւորին հասարակութիւն այն չափ հասկանալի պատճառով, որ ամենքը հետաքրքրուած էին տեսնելու թէ ինչպիսի է հասկացել և ինչպէս պիտի պատկերացնի մի հայուհի դանիական անմահ իշխանի բարդ փիլիսոփայական տիպը: Եւ ամենքը

հկան միևնույն եղրակացութեան, աչն է, թէ անբնական է կնոջը տեսնել տղամարդի դերում նույնչափ, որչափ անբնական կըլինէր այ. Պետրոսեանին տեսնել կամելիազարդ տիկնոջ դերում և թէ աչն, ինչ որ ներքի է Սպառ Բերնարի նման մի աշխարհահռչակ աստղի քմքին, չի կարելի ներել մի թէև անդանդով, բայց այնուամենայնիւ միջակ դերասանուհու Տիկ. Միրանոյը, ալդ հմուտ դերասանուհին չըկամեցաւ հասկանալ ալդ բանը և լամառութեամբ շարունակում է կրկնել Համլէտի դերը: „Kacni“ քրագիրը հաղորդում է, որ նա արդէն ևրկու անգամ Բագուս դուրս է եկել ալդ դերում և «ոչ մի անգամ հանդիսականների վրայ տպաւորութիւն չի գործել: Անկասկած պատկառելի դերասանուհին վերջիվերջոյ կըզգալ իւր սխալը և կըզգարի թէ իւր ձիրքը աղաւաղել և թէ հասարակութեան քիչ թէ շատ նուրբ ճաշակ ունեցող մասի նեարդերը ի չարը գործ դնել:

Բուրոյվին ալ տեսակի հետաքրքրութիւն էր շարժել Շիրվանդադէի «Եզինէ» դրամալի ներկայացումը: Այդ ներկայացման երեկոյ առաջին անգամ դերասանական խումբը թափոնի սրահում տեսաւ Թիֆլիզի հալ ինտելիգենցիային: Եւ ալդ շատ հասկանալի էր: Մեծամասնութիւնը հետաքրքրուած էր աչն բանով, թէ որքան մի վիպասան լաջողել է դրամադրել: Յայտնի է, որ շատ քիչ վիպասաններ են դրամատիքական ասպարիզում լաջողութիւն ունեցել: Այլ է վէպը, ալ է բեմական գրուածքը և որչափ դրամատուրգի համար դժուար է վէպ գրելը, նույնչափ և վիպասանի համար դժուար է դրամադրելը: Իւրաքանչիւրը նրանցից ունի որոշ տեսակի ձիրք և տարիների ընթացքում ձեռք բերած գրելու եղանակ, որոնց պայմանները կաշկանդում են գրողին և չեն թույլ տալիս մի ասպարիզից միւսն անցնել գոնէ սուսնոյ ծանր աշխատանքի: Շատ վիպասաններ են փորձել դրամա գրել և մեծ մասը անլաջողութեան հանդիպել: Այս տեսակէտից, հարկաւ, հետաքրքրական էր տեսնել Շիրվանդադէին դրամատուրգի դերում:

Մի ուրիշ պատճառ. որ գրաւել էր ինտելիգենցիային, պիեսան ինքն էր իւրը նորութիւն: Նորա բովանդակութեան ու զաղափարի մասին հասարակութեան մի մասի մէջ պրտը տում էին թեր ու դժմ կարծիքներ: Բաւական ժամանակ էր, որ հալ բեմը նոր ինքնուրոյն պիէս չէր տեսել, այս էլ մի ուրիշ պատճառ ընդհանուր հետաքրքրութեան:

Ինչ և է, «Եզինէ» դրամա էր մեծ բաղմութիւն մեր ուսում առած դասակարգի, որ հետաքրքրուած սպասում էր վարագործի բարձրանալուն:

Այս «Եզինէ» բովանդակութիւնը: Մեծ արդիւնաբերական ջաղաքում լայտնի վառտաքան Միհրան Ալվերդեանի սալօնում երեկոյեան հաւաքուած հիւրերի մէջ խօսք է բացում մի դատարանական գործի մասին: Մի ոմն Արաքաշեան համալսարանականի երիտասարդ կիւնը մի օր խոստովանում է:

իւր ամուսնուն, թէ իւր անցեալը մաքուր չէ, թէ օրիորդ ժա-
 մանակ նա խաբուած ու մոլորուած է եղել մի անպիտան երի-
 տասարդից: Ամուսինը սկսում է ատել կնոջը և հալածել:
 Հալածանքն այնքան ճնշում է թշուառ կնոջը, որ սա իւր
 կինանքին վերջ է տալիս ինքնասպանութեամբ: Նորա մահից
 ետոյ գործը լալտնում է հասարակութեանը: Արաքաջեանը
 ենթարկւում է դատի իբրև կնասպան: Ահա այս դատի մասին
 է խօսւում Ալվերդեանի սալօնում: Վերջինս իբրև փաստա-
 բան տեղեակ լինելով դատին, պատմում է նորա մանրամաս-
 նութիւնները: Եւ այդ միջոցին, հիւրերի ներկայութեամբ
 շփոթւում է նորա կինը Սեզինէն, պիեռի հերոսուհին: Նա ար-
 դէն առանց աչն էլ լուղուած էր, դեռ կէս ժամ չի անցել, որ
 կարդացել է մի լրագրում Արաքաջեանի դատը: Ներկայ եղող-
 ներից մէկը, տիկ. Գալամքարեան, որ կասկածներ ունէ Սե-
 զինէի անցեալի մաքրութեան մասին, դիտմամբ շարունակում
 է խօսակցութիւնը Արաքաջեանի ինքնասպանութեան մասին:
 Նա հետաքրքրւում է իմանալ տղամարդ հիւրերի հայեացքը
 եղեռնագործութեան մասին և իւրաքանչիւրին հարցնում է՝
 արդեօք ինչպէս կը վարուէին եթէ իրանք լինէին կնասպան
 համարուած Արաքաջեանի տեղը: Երբ հերթը հասնում է Ալ-
 վերդեանին, Սեզինէն լանկարծ արձակում է մի ճիշ, լսելով
 իւր ամուսնու պատասխանը: «Եթէ ես լինէի, կը ներէի կնոջս
 անցեալի մեղքը»: Հիւրերը շփոթւում են: Շփոթւում է և Միհ-
 րան Ալվերդեանը: Ի՞նչ պատահեց: Սեզինէն հաւատացնում է
 նրանց, թէ կայծակից վախեցաւ և, իրաւ, այդ վայրկեանին
 լուում է ուժգին որոտում: Տիկ. Գալամքարեանի կասկածը
 սկսում է աւելի ու աւելի ամրանալ: Սեզինէն հիւրերի առա-
 ջարկութեամբ նուաղում է դաշնամուր: Բայց նա լուղուած է
 չափադանց, նորա նհարդերը դաւաճանում են նորան: Ձեռները
 թուլանում են, գլուխը թեքւում կրծքին: Նա գրեթէ ուշա-
 թափւում է: Դարձեալ ընդհանուր շփոթութիւն: Սեզինէն ուշ-
 քի է գալիս, փողովում է ոլժերը, փորձում է հիւրերին զուար-
 ացնել մի ուրախ եղանակ նուաղելով: Բայց ամենքը շուա-
 ւած են և հրաժեշտ են տալիս: Բեմի վերայ մնում է Սեզինէն:
 Չէր ամուսնու հետ: Այն ժամանակ ամուսինը հարց ու փորձի
 իրենթարկում Սեզինէին. արդեօք ինչ է պատճառը, որ վեր-
 ճին ամիսները նա այնպէս լուռ է, տխուր, մտախոհ: Սեզի-
 նէն նախ հրամարում է պատասխանից, ապա ամուսնուն
 հանգստացնելու համար հնարում է ինչ-որ հէքեաթ, որի մէջ
 նուրբ կերպով արտայայտում է իւր հոգու տուալտանքը: Նա
 հազիւ կարողանում է զսպել իրան, որպէս զի չը չօքի իւր
 ազնիւ, բարի ամուսնու առջև և չը խոստովանի, թէ ինքն էլ
 մի տիկին Արաքաջեան է, թէ իւր անցեալն էլ մաքուր չէ:
 Այս անգամ նա հասկացնել է տալիս Միհրանին, թէ ինքն
 իրան արմանի չէ համարում նորան և ճնշուած է նորա անսահ-
 ման բարութիւնից: Սակայն բարի Միհրանը ժպտում է ներքո-

դամառաբար: Նա սիրում է Եւգինէին անսահման, համարում է նորան անդուգակա՛ն կին, մի կին, որ «ալնքան գրաւիչ է, ալնքան հրապուրիչ, որ մի քաղցր ժպտով ընդունակ է վարձատրելու ամուսնու բոլոր բարութիւնները»: Եւգինէն զգում է խճի սուր խալթոց ալդ բաւերից. նորա տանջանքը հետզհետէ աւելանում է. Ձեռները դնելով Միհրանի ուսերի վերայ, նալում է աչքերին և արտասանում լուզուած ձայնով. «որքան բարութիւն կալ քո աչքերում .. իսկ ես..» ասում է և հեկեկալով վաղում ննջարան. Միհրանը ապշած նալում է ետևից. և արտասանում. «չեմ հասկանում»:

Այսպէս է վերջանում առաջին գործողութիւնը:

Երկրորդ գործողութիւնը կատարում է նոյն հիւրասենեկում: Եւգինէի խճի խալթոցը հետզհետէ սաստկանում է. Յայտնուում է Գարրո Աղարեանը, ալն անձնաւորութիւնը, որ ղրկել է Եւգինէին պատուից, լաիշտակելով նորան 15 տարեկան հասակում, երբ դեռ միամիտ, կեանքի հրապուրներին անծանօթ օրիորդ էր: Մուրիչը եկել է լանցաւոր լուսով. վերականդնելու նախկին բարեկամական կապը Եւգինէի հետ, որ այժմ մի գեղեցիկ ու հրապուրիչ կին է: Եւգինէն, տեսնելով նորան, լուզում է ու վրդովւում անշափ. Տեղի է ունենում մի զիւալօգ, որ հանդիսականներին տանում է դէպի Եւգինէի անցեալը և ծանօթացնում նորա մուրիչի բարոյական պատկերի հետ: Աղարեանը թողնում է իւր սնոտի լոյսերը և խճահարուած ներումի է խնդրում Եւգինէից. Բալց արդէն ուշ է. Եւգինէն վաճաղում է նորան իւր տնից և լուսահատ, ընկնուած, քալքալուած ընկղմում է աթոռի վերայ ու դառնազին հեկեկում: Յետոյ սրբում է աչքերը և ուշքը ժողովում: Ներս է մտնում Միհրանը: Նա ուրախ է ու զուարթ. նա դատարանում տարել է մի խոշոր գործ, ազատել է շղթաներից մի անմեղ դատապարտեալ: Նա երջանիկ է և, համբուրելով սիրեցեալ ամուսնուն, լալտնում է, թէ պատրաստում է նորա հետ ճանապարհորդել Եւրոպա: Բացի ղրանից, նա Եւգինէին, նուիրում է արդիւնաբերական մի ընկերութեան մի քանի թանկագին բաժնետոմսեր: Նորա արտալալտած սէրը, անսահման հաւատը, անկեղծ զգուանքները վերջնականապէս ընկնեալը: Տանջուող և խճի սուր խալթից տառապող կինը անկեղծ ու համարձակ լալտնում է ամուսնուն իւր անցեալի սխալը: Միհրանն ալնքան հաւատում էր նորա անմեղութեանը, որ այժմ իւր լսած չարագուշակ լուրը համարում է ցնորք: Սակալն Եւգինէն պնդում է իւր ասածը: Դժբաղդ Միհրանը, առաջին վալրկենին ենթարկուելով սրտի գրգռին, լարձակւում է Եւգինէի վերայ տեղն ու տեղը խեղդելու նորան. Բալց, իսկոյն լեռ է կանգնում, գոչելով. «գազանը, գազանը պիտի զսպել»: Եւ հեկեկալով փաթաթւում է իւր քրոջ Մարթալի պարանոցին, իսկ Եւգինէն ընկնում է մօր ղիւրկը:

Երրորդ և վերջին գործողութիւնը մեզ տանում է դժբաղդ ամուսինների հոգեկան աշխարհը: Միհրանի մէջ սկսուել է սոսկալի հոգեկան կռիւ: Կռուում են նորա մէջ երկու հակառակ զգացումներ: Մի կողմից մի բարոյական բարձր գաղափար-ներման գաղափարը և ահրը դէպի Եւգինէն, միւս կողմից ալն կսկծալի զխտակցութիւնը, որ սիրեցեալ կնոջ անցեալը մաքուր չէ: Նա սլաորաստ է ներել, բայց ինչպէս, չէ որ տանջոււմ է անսահման: Նորա քոյրը, ալրի Մարթան, հասարակական կարծիքի մարմնացումը հաւատացնում է նորան, թէ տղամարդը երբէք չի կարող մնալ անպատիւ: չէ որ կալ հասարակական կարծիք, իշնամիւնների չար խնդութիւն, բարեկամների գաղտնի արհամարհանք: Սակայն այս բոլորը արժէք չունին Միհրանի աչքում: Նա ալրում է միայն և միմիայն ներքին կրակից: Մարթան չի կարողանում նորան համոզել, որ Եւգինէից բաժանուի և վշտացած հեռանում է, լուսալով, որ եղբայրը խելքի կը դալ: Գալիս է Եւգինէն: Նա վճռել է թողնել Միհրանին: Նա չի կարող տեսնել նորա տանջանքը, չի ուզում մնալ նորա լարիկ տակ, վերջապէս, իրաւած չունի մնալու, որովհետեւ արժանի չէ իւր անդակաւնում անցեալով: Բայց որքան, որքան սիրում է Միհրանին և որքան տանջում, որ պէտք է զրկուի նորանից: Միհրանը համաձայն չէ, որ Եւգինէն բաժանուի: Եւ ներում է նորան: Սակայն Եւգինէն ասում է «ներել կարելի է մոռանալով, իսկ դու մոռանալ իմ անցեալը երբէք չես կարող: Միհրանի վճիռը անփոփոխ է: Հաստատուն է և Եւգինէի վճիռը: Թշուառ կիւնը արդէն, վերջին հրաժեշտը տալով, քալելին ուղղում է դէպի դռները: Այդ վայրկեանին լսում է դպեկի մեղմիկ «օրօրը», նա քնացնում է Միհրանի և ի դինէի երեխային: Եւգինէն դողում է, մի վայրկեանում տակն ու վրայ են լինում նրա բոլոր գաղափարները: Բայց նա շատ է մտածել այս մասին: Երեխան բարոյական օրէնքով պատկանում է Միհրանին, ուստի թողնում է նորա տունը: Եւ ուղում է դուրս գալ: Բայց ուշաթափում է և ընկնում Միհրանի գլխիկը: Ուշքի գալով, նա չօքում է ամուսնու առջև և ասում: «չեմ կարող, չեմ կարող»: Միհրանը զրկում է նորա գլուխը և արտասանում: «Համոզմունքով ներեցի, սիրելով կը մոռանամ»:

Վարագորն իջնում է, դրաման վերջանում: Հասարակութիւնը հեղինակին հրաւիրում է բեմ և բուռն ծափահարութիւններով արտայայտում իւր գոհունակութիւնը:

Պիեսի բովանդակութեանից ընթերցողը ինքը կը տեսնէ, որ դա մեր թատրոնական գրականութեան մէջ ներկայացնում է որպէս մի նորութիւն իւր մէջ արտայայտուած ներման գաղափարով: Քրիստոնէական բարձրագոյն գաղափարներից մէկն է՝ լանդաւորին ներելն է, եթէ նա սրտանց զղջում է իւր չանցանքը և ասլաշխարում: Եւգինէն երկար հողկան տան-

ջանքներից, նույն է ապաշխարութիւնից լեռնո՝ արժանի է ալը շնորհին:

Այս տեսակէտից մենք ողջունում ենք պ Շիրաճաղէին, մանաւանդ որ բնական կողմից էլ պիտեւ ունի իւր առանձին առաւելութիւնները:

Մի ամիս խաղալով Արտիստիքական Ընկերութեան թատրոնում, խումբը գնաց Բաղու և այժմ այնտեղ է ներկայացումներ տալիս: Իսկ Թիֆլիզի դրամատիքական ընկերութիւնը վճռել է առաջիկայ ձմեռ ամբողջ սեզոն խումբը պահել Թիֆլիզում: Դա, ի հարկէ, վերին աստիճանի գովելի միտք է: Թիֆլիզի նա հասարակութիւնը վաղուց է զգում մայրենի բեմի կարեւորութիւնը: Ապացոյց այն բուռն սէրը, որով նա ալցելում էր վերջին ներկայացումները: Միում է միայն, որ ընկերութիւնը վաղորօք հոգաւ թատրոնի մասին: Ապա պիտի հոգաւ և խմբի ու յեր բարձրացնելու մասին: Խմբի այն կազմը, որ խաղաց այս անդամ, շատ թերի էր: Ճշմարիտ է, նա ունէր տիկ. Սիրանուշի և պ. Աբէլեանի նման ուժեղ զօրեղ դրամատիքային դերերի համար, տիկ. Մալուրեանի նման շնորհալի դերասանուհի, նուրբ դրամատիքական դերերի համար, պ. Պետրոսեանի նման բարեխիղճ և աշխատասէր ուժ, նաև Աւետեան ամուսինների նման անհրաժեշտ բնական ուժեր, ճշմարիտ է, լաւ է իւր դերերում նաև պ. Ստեփանեան, ինչպէս և վատ չէ Ալիսանեան, սակայն այդքանը բաւական չէ: Պակասում են մի քանի տեսալ դերերի համար դերասաններ, մանաւանդ դերասանուհիներ: Պէտք է բեմը հարստացնել բացի տիկ. Մալուրեանից, նաև մի քանի թարմ կանացի ուժերով, այնք է հրաւիրել օր. օր. Աղամեանին, Սունդուկեանին, նաև Ֆելէկեան քուրերին:

Իսկ մեր կարծիքը ռեպերտուարի բարեփոխութեան վերաբերմամբ կը լայնենք միւս համարում:

Ե. Գ. Լրագրները հաղորդեցին մի ուրախալի լուր, այն է, մեր լայտնի դերասանուհի տիկ. Հրաչեան այնքան կազմուրում է, որ կարող է բնի դուրս դալ, ուստի մտադիր է առանձին խմբով կատարել մի արտիստիքական պտոյտ:

ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1) Լուսնի վերայ գործող հրաբուխներ, 2) Փայտախա, 3) Պօղաներկով թունաւորութիւն: 4) Սարգի ոստայնը արիւնը դադարացնելու համար:

ՂՈՐԾՈՂ ՀՐԱՐՈՂՆԵՐ ԼՈՒՍՆԻ ՎԵՐԱՅ. Լուսինը վաղուց մարել է, սառել, զրկուել ջրից ու օդից, և այ-

ժրմ որպէս մի աննպատակ անկենդան քարի կտոր— օլանում է եթերային օվկիանոսում, սպասելով որ մի օր ընկնի գետնի վերայ և նորա հետ միասին արեւի վերայ և միանալ այն ընդհանուր զանգուածի հետ, որից նա գոլութիւն է առել, որպէս մեր արեգակնային ընտանիքի մի անդամ։ Այս է ներկայ դարի և առհասարակ ժամանակակից աստղագէտների մեծագոյն մասի կարծիքը։ Բայց կային և այլ կերպ մտածողներ։— Նոքա կարծում էին, որ դեռ լուսինը բոլորովին մեռած չէ, և նորա վերայ գոլութիւն ունին գործող հրաբուլխներ։ Դոցա գոլութիւնը նոքա հիմնում էին այն լուսաւոր և փալլուն կէտերի վերայ, որ նոցա լաճախ լալողում էր տեսնել դիտակի օգնութեամբ, լուսնի վերայ։ Այդ մասին առաջին անգամ, XVIII դարում, լատտարացի Հելվեցիուսը, փոքր լետով, այն է 1706 թ. Լախիբը լուսնի վերայ նկատեց կասկածաւոր կէտեր։ 1715 թ. մայիսի 5-ի խաւարման ժամանակ Լուվելը նկատեց մի քանի փալլուն կէտեր։ Սակայն նոցա դիտակներն անկատար էին, նոյնը չի կարելի ասել լատնի աստղագէտ Հերշելի մասին— որի կատարելագործուած հայելիաւոր դիտակի նմանը ալժմ էլ շատ քիչ կայ։ 1787 թ. նա հրատարակեց «Լուսնի վրայի երեք հրաբուլխների մասին» գրութեքը, որի մէջ հաստատում է, որ ինքը իւր դիտակով լուսնի վերայ նկատել է երեք գործող հրաբուլխ և մատնանիչ է անում հէնց տեղը։ Չնայած լատնի Արագուի խիստ բողոքներին, այն գաղափարը, որ լուսնի վերայ կան գործող հրաբուլխներ, փոքր առ փոքր արմատ էր բռնում, սակայն ներկայ դարում սկսեց փոքր առ փոքր թուլանալ և լուսինը կրկին երկնային մեռած մարմինների կարգը դասեցաւ։ Բայց անա կրկին ասպարէս եկան լուսնի հրաբուլխները։ Մեդենայի (Ֆրանսիայում) աստղաբաշխական դիտարանի աստղագէտ Շարլոնտն Ֆրանսիական աստղաբաշխների ժողովում մի զեկուցում կարդաց այն դարմանալի երևոյթների մասին, որ նա պարզ կերպով նկատել է լուսնի վերայ դիտակի միջոցով։ 1897 թ. նորա ընկեր— Միլիօշան մի անգամ դիտակը ուղղեց դէպի լուսինը և զարմացած նկատեց, որ լուսնի Պոսիդոնիոս կոչուած խառնարանը (հրաբուլխի բերան)— ծածկուած է ինչ որ սպիտակ ամպով կամ մէղդով։ Իսկոյն կանչեց Շարլոնտին և առաջարկեց նայել դիտակում։ Վերջինս սաստիկ զարմացաւ, տեսնելով որ խառնարանը կիսով չափ ծածկուած էր ինչ որ ամպով։ Այդ բոլորը այնպէս էր երևում, որ կարծես թէ խառնարանը դառնում է ժալթքման վայրկենում— և ամպի կտորը ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ հրաբուլխից դուրս եկած ծուխ և գոլորշիք, որ երբեմն նոսրանում էր և կրկին խտանում։ Այդ երևոյթը կրկնում էր գրեթէ ամեն գիշեր— սկսած 1877 թ. մարտ ամսից, մինչև նոյն թ. հոկտ. վերջը։ Ուրեմն կարծել թէ— դա խառնարանի երևոյթ է, չէր կարելի։ Այսօրինակ պատահարների զլխաւոր հակասութիւնը նրանումն էր, որ ամպը շարունակ

կանդնած էր նոյն տեղը—և մնացած հարեան սարերը, որոնց թիւը անհամար է լուսնի վերայ, մնում էին պարզ—ոչնչով չբծածկուած: Շարքոննոն մեծ խնամքով չափեց ալդ ամպի մեծութիւնը—նա միջին հաշուով պիտի ունենար 4-ից 7 վերստ լայնութիւն, իսկ արն խառնարանը, որի վերայ նկատեցին ալդ ամպը—ունէր մի վերստ լայնութիւն: Եթէ ալդ ամպը աչքախաբից չէ առաջանում—ապա պիտի եզրակացնել, որ լուսնի վրայ երևում են ինչ որ մէջեր և ամպեր. ուրեմն և կալ ջրալին դոլորչի, կալ ջուր, կալ և օդ, կան գործող հարբողութներ: Այս հանդամանքը շատ հետաքրքրեց աստղագէտներին և աշխատում են պարզել ալդ կասկածելի երևոյթը:

ՓԱՅՏԱԽՏ: Բենի համալսարանի ուսուցչապետ Կրիէն նկարագրում է մի տարօրինակ հիւանդութիւն, որին ենթակալ է շինութեան փալտը և որն առաջ են բերում մի քանի տեսակ բուսական պարազիտներ: Երևում է, որ այս ցաւը շատ է տարածուած և նայելով նորա դործած աւերմունքներին—մեծ վտանգ է սպառնում: Ամենաշիմաւոր կերպով կառուցած շէնքսը, եթէ ունի փայտեղէն մասեր—կայծ ժամանակից լետոյ, շնորհիւ ալդ պարապիտների դանդաղ—բալց անխոնջ դործունէութեան, փլուում է: Ալդ պարազիտների միջամենափտանդաւորը, իւր աւերիչ գործունէութեամբ, է merulius lacrimans, որ գրեթէ ամեն տեղ պատահում է: Այս բոպէին նա իւր կատաղի դործունէութիւնը տարածում է Մեյլուրն և Սիդնէի քաղաքներում, ուր նա ոչնչացնում է Նորվեգիայից ստացած սպիտակ եղնափալտը, Նա իւր լարձակումը դործել է Բոմբէյ, Յէլլոնի և Կալկաթայի զինուորաւորների, զինարարների և ալ փայտէ շինութիւնների վերայ: Նոյն ալդ պարազիտը Միացեալ Նահանգներում ոչնչացնում է «pitch, pine» ծառը—որից պատրաստում են լատակի տախտակներ: Ռուսաստանում ալդ պարազիտը մեծ վնաս է տալիս Բրեստ-Լիտովկայում, Էդիլ կղզու վրայ և Սիբիրում:

1830 թ.—merulius lacrimans ք կատարեալ համաճարակի բնաւորութիւն ստացաւ Լեհաստանում:—Շատ ժամանակ չի անցել, որ նոյն պարազիտների շնորհիւ Պետերբուրգում մի քանի նորակառուց և թանկագին տներ փլուեցան, իրենց տակը թաղելով մի քանի մարդկալին զոհեր: Նորա աւերիչ դործունէութիւնը նկատուած է նոյնպէս Գերմանիայում, Իտալիայում, Աւստրո-Ունգարիայում և Զուէցիլիայում,—ուր նա աւերեց 1700 մետր բարձրութեան վերայ խիժափալտից շինած որսորդական տնակները: Վերջերս երևացել է և Լոնդոնում, իսկ Ֆրանսիայում—համաձայն Կրիէի ուսումնասիրութեան, բացի ալդ պարազիտից—նոյնանման վնաս է հասցնում փայտեղէն շինութիւններին և «physisporus raporarius» կոչուած պարազիտը:—Այս երկու պարազիտների աւերիչ դործունէութիւնը նկատուած է Փարիզի շատ թաղերում և ուրիշ քաղաքներում:

Վերջին ժամանակներս փախեղէններն ալդ թշնամիները կարծես աւելի ընտանեանալով քաղաքներէն սկսել են այցելել գիւղերէն. հեռագրասիւններն փչանալ վալը ընկնելը, որ լաճախ մարդկալին զոռեր ևս տանում է իւր հետ—կրիէլի կարծիքով պիտի վերագրել զոցաւ Դժբաղտաբար նոցա հասցրած վնասը միայն վերը լիշածը չէ—այդ ուսրաղիտը չի խնալում ոչ կահ կարասիք ոչ սպիտակեղէն և ոչ թուղթը—հետեալէս դա աչնպիսի մի շարիք է, որն դէմ պիտի կռոււի.

Յիշեալ բուսական պարաղիտների աւելիլը դործունէութիւնը անկասկած լալտնի է եղել շատ հին ժամանակներից ճարտարասեփններին—բայց այն ժամանակ շատ սակաւ է տարածուած եղել, իսկ այժմ մօտ 20 տարի կլինի, ինչ որ նոցա հասցրած վնասը աւելի և աւելի է լալտնի լինում. ֆայտալոտ, կարելի է ալսպէս ասել—քանի դնում աւելի և աւելի է տարածուած և մեծ հոգս պատճառելով շինութիւն անողներին. Այդ հիւանդութիւնը ներկայումս շատ քիչ է ուսումնասիրած. եթէ Ուսուցչապետ Կրէլը—իւր շխորհուրդներ տանէրներին և ճարտարասեփններին գրքի մէջ շատ քիչ միջոցներ է առաջարկում—որ նա հիմնում է իւր արած փորձերի վերալ.

ԿՕՇԿԻ ՆԵՐԿՈՎ ԹՈՒՆԱՒՈՐՈՒՅԼԸ.—Մի քանի դէպքերի մասին տեղեկութիւն է հաղորդում բժշկապետ Կատերացը cl. Nature, ամսագրում և որովհետեւ ալդ դէպքերը լալտնի հանդամանքներում առաջացան, որոնցից հեշտ է խուսալիլ, ուստի ալդ զեկուցումը արժանի է ուշադրութեան. Վերջին ժամանակներս շատ են կարում կօշիկներ դեղնագոյն կաշուց, մանաւանդ երեխաներն համար, սակայն երեխանց ոտները մեծանում են և ամառուալ կօշիկները էլ միւս ամառ պէտք չեն գալիս. Ուստի և կօշիկը սևացնում են, որ ձմեռն էլ պէտք չեն գալիս լինի. Սևացնում են կաշուի մէջ թափանցող սև ափսի ներկով, որ և պատճառ է լինում այն դժբաղդ դէպքերի, որոնց մասին լալտարարել են գիտութեան ճեմարանում բժշկապետները—Լանչիէնի և Բրուարդելը. Մի տաք դարնանալին օր, —ստում են նոքա—մեզանից մէկին խնդրեցին շուտափութ օգնութիւն հասցնել $1\frac{1}{2}$ տար. երեխալին, որին զբօսանքից չետ էին բերել անշնչացած դրութեամբ. Երեխան առաւօտը սովորական կերպով անցնելուց լետուլ, տարան զբօսանելու պարտէջ, սակայն, նա աչնտեղ անշարժ էր, տիւտ և մինչև անգամ դէմքի գոյնը թռել կապտել էր. Կարծես սառել փալտ էր դարձել, բայց ձայն չէր հանում, չէր լալիւ—Նրբ ծմալորը նորան լետ դարձրեց, նորա շրթունքները և մատները սառել կապտել էին—շնչառութեան բոլոր նշաններով. Բժշկութիւնը օգնեց, երեխան լետ եկաւ, բայց դրանից լետուլ նա կրկին երկու օր գտնում էր անբնական դրութեան մէջ, սրբալ գործունէութիւնը սաստիկ խանգարուած. Որովհետեւ հիւանդանալը լանկարծակի էր, ուստի ենթադրում էր, որ նա թունաւորուած է, բայց թէ ինչից—չգիտէին. Բիշիկները ու-

շաղկապներն դարձրին կոշիկներից եկող սաստիկ հոտի վերալ։ Այդ կոշիկները առաջ դեղնագույն են եղել, այժմ ներկով սեւացրած։

Մի քանի օրից լետ նման դէպք պատահեց նորն ընտանիքում մի ուրիշ երեխային, որից անկասկած եղրակացուեցաւ, որ թունաւորուելու պատճառը կոշիկներն են։—Այդ դէպքերը բացառիկ չէին։ Բժիշկները 12 նման դէպք հաղորդեցին, և բարեբաղտաբար ամեն անգամ հիւանդները լաւացել էին։

Անիլինի ներկով թունաւորուելու երևոյթները ուսումնասիրելու համար Լանդուզին և Բրուարդելը մի շարք փորձեր կատարեցին կենդանիների վերալ։ Նոքա անիլինի սև ներկը սրսկեցին կենդանիների կաշուի տակ, կամ քսում էին նոցա կաշուին մաշի վերալ և կամ մաղը հեռացնելուց լետու։ Նոքա հաստատեցին, որ երբ ներկը ծծուում է կաշուի մէջ—առաջ է բերում սաստիկ չնչարգելութիւն, որի զլխաւոր պատճառն այն է, որ արիւն կարմիր դնակներն սկսում են փոփոխուել։ Այդ ներկը ծծուում է կաշուի մէջ, առաջ է բերում չնչարգելութիւն, որովհետեւ արեան կարմիր դնակներն սկսել են փոխուել։ Ներկի ծծումը կաշուի մէջ աւելի արագ է կատարուել այն դէպքում երբ կենդանին գտնուում էր տաք փակուած սենեակում, ուրեմն վերոյիշեալ դէպքերում թունաւորուելու համար եղել են լարմար հանդամանքներ։ Ի հարկէ սև անիլինի ներկ կարելի է պատրաստել ալնպէս, որ նորա մէջ ազատ անիլին չլինի, սակայն լաւ է խոյս տալ այդ ներկից և կոշիկները սեւացնելու համար գործածել սովորական կոշկաներով։

ՍԱՐԴԻ ՈՍՏԱՅԼԸ ԱՐԻԻՆԸ ԴԱԴԱՐԱՑՆԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ։—

Ֆրանսիայում, ինչպէս, դժբախտաբար, նաև մեր երկրում, սխալ կարծիք է տարածուած, թէ վէրքից հոսող արիւնը դադարեցնելու համար ամենալաւ միջոցն է սարդի ոստայնը։ Ֆրանսիայում այն կարծիքի են, որ աւելի լաւ է եթէ ոստայնը վերցնեն ակոտներէից։ Այդ նախադաշարման դէմ պիտի մաքառել, որովհետեւ երկար ժամանակ կախուած ոստայնը օդից շատ միկրոբներ է ընդունում և շատ էլ ստանում է ճանճերից։ Աստայնից շատ հեշտ է վարակուել, մանաւանդ երբ հին է։

Նորերս բժշկապետ Պելիւսը Փարիզի անասնաբուժական ընկերութեան մէջ հետեւեալ զեկուցումն արաւ։ Մի ձի վիրաւորել էր ոտքը ցանկապատի ցցի վրալ։ շտապել էին վէրքը կապել ոստայնով։ Մի քանի օրից լետով վէրքի մօտ ոտը սաստիկ ուռաւ և երևաց, որ ձին ծաղիկ է ընկել։ Անասնաբուժը չալանեց — որ վէրքը կապելու համար ոստայնը վերցրել են ալնպիսի ակոտից, ուր եղել են ծաղկով հիւանդ կովեր։ Վարակման թոյնը ոստայնից անցել է ձիու վէրքի մէջ և վարակել։ Ուստի և դը Պրէվիլը իրաւունք ունի բացականչելու, որ եթէ հարկաւոր է ոստայնը հաւաքել — ալդ պէտք է անեւ միայն ոչնչացնելու համար։

Ա. Ս.